

Når Thanatos kommer på besøk

Freud advarte mot kulturer som slutter å bruke begreper som beskriver de destruktive, narsissistiske og irrasjonelle kreftene i menneskesinnet.

TEKST

Per Are Løkke

PUBLISERT 1. februar 2019

Jeg er vokst opp med foreldre som drev pub, restaurant og diskotek. Mange helger var det slåsskamper hvor ingen spurte høflig om å få delta. Snarere lå alle raskt i en blodig haug og dengte løs på hverandre. Jon Morgan Stokkeland blandet seg inn i debatten mellom Siri Gullestad og Sigmund Karterud ved å vise til en høflig ire som spurte om å få bli med i en slåsskamp. Jeg blander meg inn ved å bruke noen oppveksterfaringer til å assosiere rundt relevansen av Freuds driftsbegrep.

LES OGSÅ

Psykoanalyse og vitenskap

Noen begreper tilhører en meningsdimensjon og er avhengige av vår subjektivitet for å være virksomme.

Da foreldrene mine etablerte det første utestedet i en liten idyllisk bygd nær Oslofjorden på begynnelsen av 1960-tallet, ble deres romantiske restaurantdrøm raskt knust. Bygda hadde endelig fått alkoholserving, og folk som var vant til flatfyll og bygdefester, strømmet til fra alle kanter. Femten år senere, i attenårsalderen, hadde jeg en følelse av å ha vokst opp i Harlem. Jeg hadde sett aggresjon i mange av dens råeste former. Gjenger som hadde knust alt av inventar i lokalene, ambulanser som hentet sønderslåtte mennesker, far som kom hjem med blødende ansikt og heftige blåveiser. Jeg hadde sett grenseløs seksualitet strømme frem i alle slags former, menn og kvinner som ville krafse, ha og ta, og det raske omslaget til vold når seksualiteten ikke møtte bekreftelse. Jeg hadde sett hvordan den såkalte øvrigheten forandret seg fra å være moralens og verdienes voktere til å bli manipulerende og slibrige svin som klådde på serveringsdamene og skjelte ut mine foreldre når de ikke fikk vinflasker med seg hjem.

Hva var det jeg hadde vært vitne til?

Det var selvsagt spennende å ha foreldre som drev et utested, men akkurat dette hensynsløse og destruktive som jeg hadde sett bli antent, som strømmet frem og ble kastet mot andre, skremte «livskiten» av meg som barn og ungdom. Da jeg for første

gang leste Sigmund Freuds begrep om menneskets seksuelle og aggressive drifter, var det med en svimlende følelse av gjenkjennelse, uten at jeg egentlig forsto så mye av det jeg leste. Det var heller ordet drifter som ga mening, og da til mine dramatiske erfaringer i oppveksten. Gullestad stilte spørsmål om noe viktig forsvinner i vår forståelse av de seksuelle drivkreftene hvis Freuds driftsteori oppgis. Jeg vil her spørre om det samme gjelder for vår forståelse av aggresjonen. Freud ble mer og mer opptatt av aggresjonsdriften, eller Thanatos, som han kalte den på sine eldre dager.

«Erfaringene mine fra oppveksten tilsier at det er noe potensielt hensynsløst rått og egosentrisk i mennesket som er vanskelig å forklare»

Erfaringene mine fra oppveksten tilsier at det er noe potensielt hensynsløst rått og egosentrisk i mennesket som er vanskelig å forklare. Ett minne står klart frem: Jevnlige, gjennom et helt år, knuste en ungdomsgjeng alle restaurantens panoramavinduer om natten i helgene. Da forsikringssselskapet sa stopp, satt jeg sammen med min far og vår schäferhund og ventet i nattemørket på restauranten. Jeg så skremmende skygger med hetter og masker komme løpende fra det nærliggende skogholtet i en bølgende flokk, med store steiner i hendene. Rutene omkring oss eksploderte, som om vi befant oss i en krig. Det jeg så, var uhyggelig og skremmende, og disse svarte «herjende» skyggene er siden blitt et av mine sinnbilder på Thanatos.

De destruktive kreftene

Jeg har vært vitne til ulike former for aggresjon i et omfang som kanskje mange ikke erfarer. Jeg har sett den bli antent av sjalusi, misunnelse, grådighet, rivalisering, seksuelt begjær, hat, hevn og narsissistiske krenkelser. I et lite lokalsamfunn traff jeg jo selvsagt «monstrene» og «furiene» dagen etter, i daglys når de hadde blitt seg selv igjen. Jeg husker jeg lurte på hvor «galskapen» nå hadde gjort av seg. Freud advarte mot kulturer som slutter å bruke begreper som beskriver de destruktive, narsissistiske og irrasjonelle kreftene i menneskesinnet. Vi kan da stå forsvarsløse overfor hatet og brutaliteten som historisk sett alltid har strømmet frem mellom forskjellige kulturer og grupper. Vi kan også «glemme» volden og overgrepene som skjer i fredstid og i private rom, slik at vi ikke lenger tror på ofrenes fortellinger om grusomhetene de har opplevd. Freud var selv kanskje mest opptatt av aggresjonen som vendte seg innover i selvødeleggelse. Mennesket strekker seg ikke bare mot selvrealisering i arbeid, seksualitet og kjærlighet, det eksisterer forskjellige former for selvskading i alle. Han brukte begreper som aggresjonsdrift, dødsdriften eller gjentakelsestvangen for å nærme seg dette mørke kontinentet i psyken. Hans teorier og begreper har i over hundre år skapt intense, langvarige og viktige debatter om driftenes opphav, slik

psykoanalytikeren Kari Høydal viser i sitt gode essay «Bortenfor dødsdriften» i fjorårets septemberutgave av Psykologtidsskriftet.

Jeg tror det er naivt å kun miljøforklare dette mørket, som dårlig tilknytning, kontaktskade, traume eller omsorgssvikt. Det er noe mer der, noe blindt, primitivt og støtende, som vendes utover, innover eller strømmer begge veier. Jeg tror det er spesielt viktig for fagfeltet å holde fast på begreper som viser til den menneskelige kompleksitet i en tid hvor de overfladiske og økonomiske tenkemåtene vinner frem overalt.

Aggresjonsdriften kan være et slikt begrep som peker mot krefter som vil ødelegge og rive istykker fremfor å binde sammen, helbrede og kommunisere. Hvis vi slutter å bruke vanskelige og mangetydige begreper, får de biomedisinske sykdomsmodellene overtaket, og samfunnet kan miste forståelsen for hva slags dramatiske, destruktive, utilgjengelige og ofte uforanderlige krefter som terapeutene slåss med i sitt daglige arbeid. Fokuset på pasientenes eget ansvar blir borte, og alt vil til slutt dreie seg om administrasjon av effektive metoder og pasientrettigheter knyttet til spesifikke diagnoser. Psykoanalytikeren Marie Nævestad oppsummerte et langt livs terapeutiske erfaringer i denne setningen: «Alle vil bli forstått, men ingen vil forandre seg.»

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 56, nummer 2, 2019, side 110-111

TEKST

Per Are Løkke, psykolog i privatpraksis